

Jerzy Dudziński

Uniwersytet Szczeciński

e-mail: jdudzi@wneiz.pl

***MANUFACTURE TO MANUFACTURE TERMS
OF TRADE W XX I XXI WIEKU.
TENDENCJE I DETERMINANTY***

**MANUFACTURE TO MANUFACTURE TERMS
OF TRADE IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES.
TENDENCIES AND DETERMINANTS**

DOI: 10.15611/e21.2016.3.04

JEL Classification: E64, F10, F40

Streszczenie: Prezentowane w literaturze, a także własne wyniki badań potwierdzają występowanie we współczesnym handlu międzynarodowym zjawiska pogarszania się *Manufacture to Manufacture Terms of Trade* (MMTOT) na niekorzyść krajów rozwijających się. Podstawową przyczyną występowania tej tendencji jest miejsce zajmowane przez kraje rozwijające się w międzynarodowym podziale pracy. Kraje te eksportują wyroby przetworzone pracochłonne, standardowe i o niskiej zwykle jakości, czego efektem są ich niskie ceny eksportowe i bardzo umiarkowana dynamika ich wzrostu. Korzyści z niskich cen eksportowych i pogarszających się terms of trade towarów eksportowanych przez kraje rozwijające się odnoszą importerzy, w znacznej mierze z krajów rozwiniętych gospodarczo. Prezentowana tradycyjnie w literaturze teza, iż dywersyfikacja eksportu w kierunku zwiększenia w nim udziału dóbr przetworzonych przyniesie krajom rozwijającym się poprawę ich terms of trade, nie znajduje zatem potwierdzenia w praktyce współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych

Słowa kluczowe: *terms of trade*, handel międzynarodowy.

Summary: The results of several studies presented in literature as well as author's own works confirm there is evident deterioration of the MMTOT in the current international trade at the disadvantage of developing countries. The main reason behind it is the developing countries' position in the international division of labour. These countries export standard and usually low-quality labour-consuming manufactured goods, which translates into low export prices and their very moderate pace of growth. On the other hand, these low export prices and deteriorating terms of trade of commodities exported by developing countries generate benefits to importers, mostly from developed countries. The thesis presented widely in the literature on the topic, which argues that diversifying export so as to raise the share of manufactured goods can improve developing countries' terms of trade, is not confirmed by the practice of contemporary international economic relations.

Keywords: terms of trade, international trade, developing countries, world prices.

1. Wstęp

Problematyka kierunków zmian relacji cen dóbr przetworzonych w handlu krajów rozwijających się z rozwiniętymi gospodarczo, czyli tzw. *Manufacture to Manufacture Terms of Trade* (MMTOT), zaczęła wzbudzać zainteresowanie już w drugiej połowie ubiegłego wieku. Świadczy o tym dość duża liczba publikacji na wspomniany temat. Waga tej problematyki obecnie znacznie wzrosła ze względu na rosnącą rolę krajów rozwijających się w światowym eksporcie dóbr przetworzonych. Najlepszym tego wyrazem jest fakt zajmowania przez Chiny – już od kilku lat – pierwszego miejsca w klasyfikacji czołowych światowych eksporterów.

Celem opracowania jest przedstawienie ujęcia kategorii MMTOT w literaturze światowej, ukazanie kierunków zmian relacji cenowych w XX i XXI wieku, a także czynników determinujących wskazane tendencje.

W pierwszej części opracowania dokonano przeglądu literatury światowej na temat MMTOT. W drugiej przedstawiono wyniki własnych analiz, obejmujących lata 2000-2015. W trzeciej omówiono czynniki determinujące wskazane kierunki zmian MMTOT. Opracowanie zawiera również – w części końcowej – syntetyczne wnioski. W pracy wykorzystano metodę statystyczno-opisową.

Zakres czasowy analiz obejmuje prawie całą II połowę XX wieku (badania literaturowe) oraz 15 lat XXI wieku (badania własne). W pracy wykorzystano dość obszerną literaturę światową dotyczącą MMTOT. W badaniach własnych oparto się przede wszystkim na danych Biura Statystycznego ONZ (wskaźniki cen eksportowych dóbr przetworzonych w przekroju regionów) oraz WTO (wskaźniki cen wybranych krajów: USA i Niemiec). W pewnym zakresie skorzystano także z danych źródłowych IMF (wskaźniki cen surowców i żywności) oraz UNCTAD (*unit value* światowego eksportu).

2. *Manufacture to Manufacture Terms of Trade* – przegląd literatury

Tradycyjne ujęcie kwestii *terms of trade* w handlu międzynarodowym akcentuje – za R. Prebischem i H. Singerem – długookresowy trend pogarszania się relacji na niekorzyść surowców i żywności w stosunku do dóbr przetworzonych. Stąd też – zarówno w publikacjach naukowych, jak i w opracowaniach organizacji międzynarodowych – zaczęto powszechnie głosić pogląd o konieczności dywersyfikacji produkcji i eksportu krajów rozwijających się jako swoistej „ucieczki” (*escape route*) od pogarszania się ich *terms of trade* [Chakraborty 2013; Meyer 2003; *Competition...* 2002].

Pierwszym autorem, który zwrócił uwagę na konieczność odmiennego podejścia do problematyki *terms of trade*, był Ch.P. Kindleberger [1956, s. 248 i dalsze]. Już bowiem w latach 50. ubiegłego wieku podkreślał potrzebę przesunięcia akcen-

tu z badania relacji cen w przekroju towarowym (*commodity – terms of trade*) na krajowe (*country – terms of trade*). Wynikało to z faktu, że badając kształtowanie się *terms of trade*, nie zaobserwował dowodów wskazujących na pogarszanie się relacji cen na niekorzyść surowców i żywności. Dostrzegł jednak, iż w latach 1913-1952 *terms of trade* krajów Zachodniej Europy polepszyły się aż o 50% w handlu z krajami rozwijającymi się. Zasadność tego rodzaju podejścia akcentuje się także w najnowszej literaturze (np. [Ziesmer 2010]).

Autorem pierwszej pracy poświęconej problematyce MMTOT był D.B. Keesing [1979]. Jego badania dotyczyły lat 1960-1976. Autor zaobserwował znaczny spadek indeksów cen w eksporcie krajów rozwijających się. Dotyczyło to szczególnie cen wysoce pracochłonnych wyrobów: tekstyliów, odzieży i elektroniki.

W jednym z najważniejszych studiów na temat zmian MMTOT P. Sakar i H.W. Singer stwierdzili, iż w latach 1965-1987 ceny w eksporcie dóbr przetworzonych z krajów rozwijających się obniżały się w średnim tempie 1% rocznie, w relacji do cen tych wyrobów w wywozie krajów rozwiniętych gospodarczo [Sakar, Singer 1991, s. 333-340]. Badania, które prowadzili P. Minford, J. Riley i E. Nowell wskazują na występowanie zjawiska pogarszania się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się w okresie od lat 60. do 90. ub. wieku. Miało ono jednak charakter dość nieregularny. Najsilniej uwidaczniało się w latach 60. i w okresie 1985-1990 [Minford i in. 1997, s. 1-34].

Kolejne badania dotyczące omawianego zjawiska, które przeprowadzili A. Maizels, T.B. Palaskas, T. Crowe dotyczyły lat 197-1994. Analizą objęto wskaźnik *unit value* w eksporcie i imporcie krajów Unii Europejskiej z państwami rozwijającymi się [Maizels i in. 1998]. Potwierdziły one hipotezę o pogarszaniu się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się. Wspomniani autorzy silnie akcentowali fakt wpływu postępu naukowo-technicznego na występowanie omawianego zjawiska.

Zbliżone wyniki badań przedstawia A. Maizels, analizując nowe dane dotyczące cen, niepublikowane wcześniej przez US Bureau of Labour Statistics. Analizą objęto lata 1981-1996. Autor wskazuje, że MMTOT krajów rozwijających się w obrotach z USA obniżyły się znacznie w pierwszej połowie lata 80. i następnie wykazywały trwałą tendencję spadkową. Odmienną tendencję zaobserwowano w odniesieniu do krajów rozwiniętych gospodarczo. Ich MMTOT w handlu z USA wykazywały od drugiej połowy lat 90. trend zwykły [Maizels 2000].

Podobne wnioski zawiera praca dotycząca MMTOT Korei Płd. w latach 1976-1995 [Berge, Crowe 1997]. O ile w relacjach handlowych tego państwa z krajami rozwiniętymi gospodarczo MMTOT nie zmieniły się znacznie, o tyle w handlu z krajami rozwijającymi się wystąpiła wyraźna poprawa MMTOT i jeszcze większawyżka wskaźnika dochodowych *terms of trade*.

Z Raportu UNCTAD z 2002 roku wynika z kolei, iż w latach 1993-2000 MMTOT Chin pogorszyły się aż o ponad 10%. Przy czym większy spadek odnotowano w handlu z krajami rozwiniętymi gospodarczo niż z rozwijającymi się. Autorzy opracowania wskazują zarazem, iż największą obniżkę MMTOT zaobserwowa-

no w przypadku wyrobów o wysokiej pracochłonności w handlu z USA i Japonią [Zheng, Zhao 2002, s. 1-55].

S. Chakraborty w obszernym studium dotyczącym problematyki MMTOT prezentuje również wyniki własnych badań na ten temat. Wynika z nich, że w latach 1975-2000 występowała spadkowa tendencja MMTOT w krajach rozwijających się w handlu z krajami rozwiniętymi gospodarczo, wynosząca średniorocznie 0,91% [Chakraborty 2013, s. 22-25].

Interesujące są także wyniki badań zaprezentowane w raporcie UNCTAD z 2002 roku, w którym dokonano analizy cen w obrotach zagranicznych USA [*United States Trade Prices...* 2002, s. 95-97]. Przyjęto w nim upraszczające założenie, iż ceny eksportowe USA reprezentują kraje rozwinięte gospodarczo, a ceny w imporcie odzwierciedlają ruch cen eksportowych krajów rozwijających się. Trzeba jednak zaznaczyć, iż w ujęciu wartościowym 2/3 łącznego importu USA części komputerowych, urządzeń biurowych i około 60% urządzeń telekomunikacyjnych stanowił właśnie przywóz z krajów rozwijających się. Z kolei 2/3 eksportu komputerów i ich części oraz urządzeń biurowych przeznaczonych było na rynki krajów rozwiniętych gospodarczo.

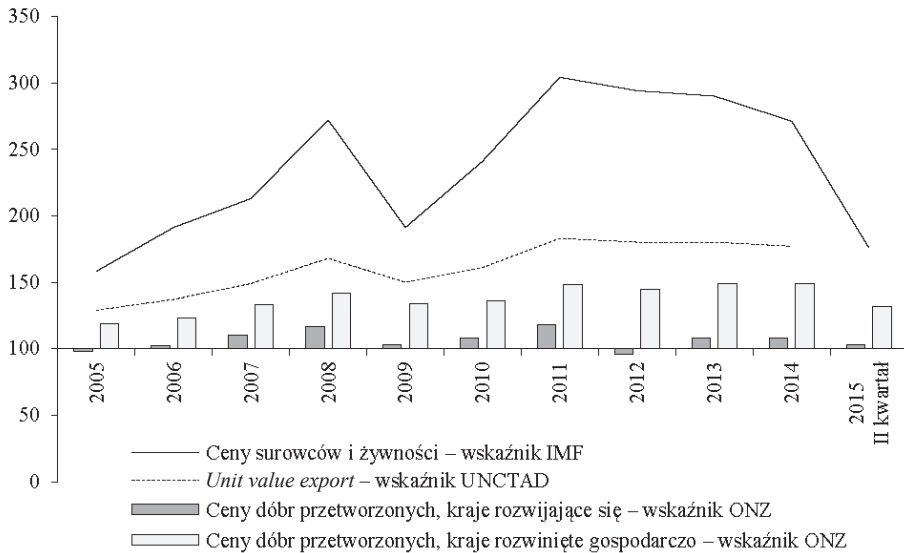
Ceny komputerów charakteryzowały się stałym trendem zniżkowym w całym okresie badawczym, ceny części składowych oraz urządzeń telekomunikacyjnych wykazywały natomiast zróżnicowane kierunki zmian, jakkolwiek po 1995 roku zarysował się ich powszechny trend spadkowy. Najistotniejszym wnioskiem z prezentowanych danych jest jednak to, iż ceny importowe spadały silniej (a w okresach wzrostowych rosły słabiej). W efekcie MMTOT w obrotach USA wykazywały stałą tendencję wzrostową.

Podsumowując zaprezentowane wyniki badań dotyczących MMTOT, można jednoznacznie stwierdzić, iż w drugiej połowie XX wieku notowano wyraźną spadkową tendencję tego wskaźnika, na niekorzyść krajów rozwijających się. Pewne kwestie dyskusyjne, przedstawiane w literaturze, dotyczyły zasadności włączania niekiedy metali do grupy towarowej „wyroby przetworzone” [Chakraborty 2013, s. 6-9].

3. Ruch cen w handlu międzynarodowym w XXI wieku

W całym XXI wieku można zaobserwować dwa, znacznie różniące się okresy ruchu cen. Pierwszy, obejmujący w przybliżeniu I dekadę (a trwający do 2011 r.), charakteryzował się bardzo silnym wzrostem cen surowców i żywności (tzw. boom surowcowy). Został on przerwany, na dość krótko, w latach 2008-2009. Ceny dóbr przetworzonych rosły wprawdzie również wyraźnie, ale w tempie znacznie bardziej umiarkowanym (por. rys. 1). W okresie drugim (od 2012 r.) nominalne ceny surowców i żywności wykazywały bezwzględny spadek, początkowo umiarkowany, by w 2015 roku obniżyć się bardzo drastycznie. Ceny dóbr przetworzonych notowały w tym okresie początkowo stabilizację, a w 2015 roku wystąpił również wyraźny

bezwzględny spadek ich poziomu, jednakże w skali nieporównywalnie mniejszej niż w przypadku dóbr podstawowych. Można więc stwierdzić, że relacje cen poprawiły się bardzo znacznie na korzyść surowców i żywności w I dekadzie, natomiast w drugiej notuje się sytuację odwrotną.

Rys. 1. Ceny w handlu międzynarodowym w latach 2005-2015 (2000 = 100)

Źródło: IMF, <http://www.imf/external/np/res/commod/table1.pdf> (dostęp 15.02.2016) oraz UNSTATS, <http://unstats.un.org/unsd/trade/imts/tables/Table40-2015-Sep.xls> (dostęp 10.02.2015); unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx (dostęp: 10.02.2015).

Średnie ceny w eksporcie światowym (*export unit value*) wykazywały podobne kierunki zmian jak ceny dóbr przetworzonych ze względu na znacznie większy udział tych ostatnich w łącznym eksporcie światowym (około 65%).

Warto również podkreślić, iż na kierunki zmian cen (liczonych na bazie USD) istotny wpływ miała zmiana siły nabywczej USD (zwłaszcza jego aprecjacja w II dekadzie). W latach 2012-2015 średnioroczne ceny surowców i żywności obniżyły się aż o ponad 40%, spadek cen dóbr przetworzonych również wystąpił, jednak był znacznie bardziej umiarkowany (tylko o 12%)¹.

Przedstawione na rysunku 1 wyraźne zróżnicowanie dynamiki cen dóbr przetworzonych w przekroju regionów można traktować jako specyficzne odzwierciedlenie omawianego wcześniej procesu długookresowego pogarszania się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się. Ceny dóbr przetworzonych eksportowanych

¹ Szacunki własne na podstawie źródeł jak pod rys. 1.

przez kraje rozwinięte gospodarczo wzrosły w latach 2001-2015 (II kwartał) o 32%, podczas gdy w wywozie z krajów rozwijających się zwiększyły się zaledwie o 3%. Szczególnie wyraźne dysproporcje wystąpiły w 2012 roku, kiedy to nominalne ceny w eksporcie krajów rozwijających się były bezwzględnie niższe niż w 2000 roku (o 4%), a w wywozie krajów rozwiniętych gospodarczo przewyższały ten poziom aż o 45%.

Można więc ogólnie stwierdzić, iż ukazane zróżnicowanie dynamiki cen dóbr przetworzonych w XXI wieku w pełni potwierdza występowanie procesu stałego długookresowego pogarszania się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się. Zjawisko to widoczne było zarówno w I dekadzie (w okresie boomu surowcowego), jak i w II dekadzie (w okresie aprecjacji USD).

Przechodząc w ramach badań na poziom poszczególnych krajów, uwzględniono kształtowanie się *terms of trade* w państwach o znaczącym udziale dóbr przetworzonych w łącznym wywozie. Wskaźnik ten w 2014 roku (2000 = 100) wyniósł przykładowo: Korea Płd. – 53, Bangladesz i Pakistan – 59, Filipiny – 65, Chiny – 83, podczas gdy w USA – 96, a w Niemczech – 97. Udział dóbr przetworzonych w łącznym eksporcie wszystkich wskazanych krajów kształtował się w badanym okresie na poziomie 80–90%, jedynie w USA spadł w ostatnich latach z 80% (2005 r.) do 64% (2014 r.)².

Można więc stwierdzić, iż ukazane wyżej różnice w kształtowaniu się łącznego wskaźnika *terms of trade* w przekroju wybranych krajów z obu regionów stanowią niewątpliwie kolejny przykład potwierdzający występowanie omawianego procesu pogarszania się MMTOT, na niekorzyść krajów rozwijających się.

Prezentowane w literaturze dane źródłowe umożliwiają także oszacowanie kształtowania się samych tylko MMTOT m.in. w odniesieniu do dwóch podstawowych krajów rozwiniętych gospodarczo, tj. Niemiec i USA.

Tabela 1. MMTOT w handlu zagranicznym Niemiec i USA w latach 2001-2014 (2000 = 100)

Kraje	Przemysł przetwórczy ogółem	Maszyny i urządzenia	Sprzęt biurowy i urządzenia telekomunikacji	Przemysł motoryzacyjny
Niemcy	115	134	144	103
USA	110	108	100	100

Źródło: obliczenie i zestawienie własne na podstawie International Trade Statistics, WTO, Geneva 2015, tabele A.26 i A.27 (różne wydania).

W tabeli 1 zaprezentowano własne szacunki MMTOT dla Niemiec i USA za lata 2001-2014. Na podstawie analizy tych danych można wyciągnąć następujące wnioski.

Po pierwsze, w obu krajach zanotowano wyraźną poprawę MMTOT (15% Niemcy, 10% USA), mimo iż łączne cenowe *terms of trade* obu krajów kształtowa-

² Zestawienie własne na podstawie UNCTAD stat, www.unctad.org (pobranie 10.02.2016).

ło się w tym samym okresie – jak wyżej wskazano – poniżej 100% (odpowiednio 97 i 96%). Zaprezentowane szacunki można zatem również traktować jako potwierdzenie występowania omawianego procesu poprawy MMTOT na korzyść krajów rozwiniętych gospodarczo.

Po drugie, wskazane zjawisko dotyczy w zasadzie wszystkich grup towarowych dóbr przetworzonych i silniej uwidacznia się w obrotach Niemiec niż USA. Szczególnie wyraźnie obserwujemy je w podgrupie „sprzęt biurowy i urządzenia telekomunikacji” oraz „maszyny i urządzenia”. Najmniejszą poprawę MMTOT notuje się w podgrupie wyrobów przemysłu motoryzacyjnego (Niemcy o 3%, USA – stabilizacja wskaźnika). Zjawisko to wiązać należy z faktem, iż w przypadku wspomnianych dóbr wymiana odbywa się głównie w ramach krajów rozwiniętych gospodarczo, w odróżnieniu od pozostałych podgrup towarowych [*Competition...* 2002, s. 121-125].

Po trzecie, te korzystne relacje cenowe notuje się w przypadku zarówno wzrostu, jak i bezwzględnego spadku poziomu cen nominalnych. W analizowanym okresie ceny w łącznym eksporcie dóbr przetworzonych Niemiec wzrosły o 56%, a w przypadku maszyn i urządzeń o 43%, podczas gdy w odniesieniu do sprzętu biurowego i urządzeń telekomunikacji zanotowano bezwzględny spadek aż o 31% (USA zniżka aż o 41%)³.

Przeprowadzona w tej części opracowania analiza pozwala zarazem stwierdzić, iż w XXI wieku proces pogarszania się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się był kontynuowany. W ostatnich latach ulega on jednak osłabieniu (por. rys. 1), co wiązać należy z przekształceniami zachodzącymi w gospodarce Chin [*Global Value Chains...* 2015, s. 37-39]. Ze względu na ograniczone ramy opracowania problem ten może być w tym opracowaniu jedynie zasygnalizowany.

4. Czynniki determinujące kierunki zmian MMTOT

Tradycyjnie w teorii międzynarodowych stosunków ekonomicznych wyróżnia się dwie podstawowe grupy towarów: surowce i żywność (tzw. dobra podstawowe) oraz towary (dobra) przetworzone. Eksponując różnice między tymi grupami towarów, zwraca się uwagę na wpływ warunków naturalnych i angażowanie zwykle prostej, niewykwalifikowanej pracy w przypadku pierwszej grupy towarów oraz szybko rosnący postęp techniczny i angażowanie wysoce często kwalifikowanej pracy w produkcji dóbr przetworzonych. Wspomniane czynniki traktowano także jako uzasadnienie procesu długookresowego pogarszania się *terms of trade* na niekorzyść surowców i żywności („nożyce cen”).

W literaturze poświęconej problematyce MMTOT przyjmuje się podobne podejście do wyjaśnienia zjawiska pogarszania się relacji cen na niekorzyść krajów rozwijających się w samej tylko grupie dóbr przetworzonych [Chartkaborty 2013,

³ Szacunki własne na podstawie International Trade Statistics (różne wydania).

s. 26-35; *Evolution in the Terms of Trade...* 2005, s. 88; Mayer 2003, s. 21-25]. Podkreśla się fakt, że w ramach kategorii „dobra przetworzone” można wyróżnić dwie podgrupy, różniące się poziomem postępu naukowo-technicznego i skalą indywidualizacji cech użytkowych (dobra zindywidualizowane i standardowe). Pierwsze, tzw. dobra *hi-tech*, mają wysoką zawartość postępu naukowo-technicznego i wytwarzane są przez wykwalifikowanych pracowników. Są one produkowane w krajach rozwiniętych gospodarczo. Drugie, standardowe, są pracochłonne, wytwarzane w dużej skali, przy zaangażowaniu nisko kwalifikowanej siły roboczej, produkuje się je zwykle w krajach rozwijających się. Wspomniane cechy tych produktów umożliwiają wytwarzanie ich po niskich kosztach jednostkowych i oferowanie po wysoce konkurencyjnych cenach eksportowych. Wyjaśnia to uzyskiwanie rentowności produkcji i eksportu przy stałym pogarszaniu się *terms of trade*. W literaturze podkreśla się także fakt istnienia dużej podaży nisko wykształconych i słabo zorganizowanych pracowników, a także dużej elastyczności rynków pracy w krajach rozwijających się, co sprzyja rozwojowi wyżej scharakteryzowanej produkcji. Wspomniane cechy sprawiają, iż produkcja dóbr przetworzonych w krajach rozwijających się przypomina w znacznym stopniu produkcję surowców i żywności.

Kraje rozwinięte gospodarczo mają swoisty monopol w produkcji i marketingu (dotyczy to także kwestii licencji i praw autorskich) dóbr pierwszej grupy, stąd też przejmują one większą część nowo wytworzonej wartości w całym łańcuchu produkcyjnym (*global value chains*). Bardzo dobrą ilustracją tego zjawiska jest przytaczany w literaturze fakt, że Chiny będąc największym (od 2004 r.) światowym eksporterem elektroniki mają udział w zyskach tego sektora sięgający zaledwie 3%, podczas gdy udział USA wynosi aż 33% [Starr 2014, s. 91; *Trade and Industrial Policies...* 2014, s. 105].

Mały udział krajów rozwijających się w zyskach – a także w całej wartości dodanej towarów, wytwarzanych w ramach globalnych sieci wytwórczych – wiąże się z faktem, że te proste standardowe wyroby wytwarzane w krajach rozwijających się traktowane są w całym cyklu produkcyjnym podobnie jak dobra podstawowe, czyli surowce i żywność. Stąd też – jak wskazuje S. Charkaborty [2013, s. 27; *Mapping Global Value Chains...* 2010, s. 13-16] udział tzw. dóbr pośrednich (*intermediate*) w łącznym eksporcie krajów rozwijających się wzrósł z 3,9% w 1988 r. aż do 31,7% w 2006 r. Odsetek tych dóbr w łącznym eksporcie Tajwanu szacowano w 2008 r. aż na 71%. Udział krajów rozwijających się w światowym eksporcie dóbr pośrednich rósł w latach 1992-2006 3 razy szybciej niż rozwiniętych gospodarczo.

Warto zarazem wskazać, iż udział pracy prostej (*low skilled labour*) w wartości światowego eksportu wzrósł w latach 1980-1990 z 64 do 68% i tendencja ta była kontynuowana w następnych latach. Jednocześnie odsetek przypadający na pracę wysoce wykwalifikowaną (*high skilled labour*) szacowano w 2000 r. na zaledwie 10% [*Competition...* 2002, s. 125-126].

Bardzo dobrze ilustrują przeprowadzone rozważania także dane prezentowane w literaturze, a dotyczące porównania udziału wartości dodanej wytworzonej

w przemyśle przetwórczym w GDP do odsetka przypadającego na dobra przetworzone w łącznym eksporcie (towary i usługi). W krajach rozwijających się, specjalizujących się w eksporcie dóbr przetworzonych, występują ogromne dysproporcje w tym zakresie. Przykładowo w Chinach w latach 2000-2011 udział wartości dodanej wytworzonej w przemyśle w GDP wynosił 32,1% a udział dóbr przetworzonych w łącznym eksporcie aż 81,7%, w Korei Płd. odpowiednio: 27,8 i 76,5%, w Meksyku: 18,6 i 73,6%, Pakistanie: 17,4 i 71,2%, itd. [*Global Value Chains...* 2015, s. 25]. Z kolei kraje o surowcowo-rolnej orientacji (np. Wenezuela, Chile, Egipt, Peru) odznaczały się zbliżonymi wskaźnikami udziału w GDP i eksporcie.

Trzeba jednocześnie podkreślić, że w latach 80. wskazana dysproporcja nie zachodziła. Dopiero włączenie krajów rozwijających się w sieć globalnych łańcuchów dostaw, któremu to procesowi towarzyszyło silne przekształcenie struktury eksportu (w kierunku wzrostu udziału dóbr przetworzonych), spowodowało pojawienie się wskazanych dysproporcji. Wynikają one z pozycji zajmowanej przez kraje rozwijające się w globalnym cyklu produkcyjnym. Wytwarzane przez te kraje dobra przetworzone „wchodzą” bowiem do globalnego procesu produkcyjnego podobnie jak dobra podstawowe, a udział tych krajów w łącznej nowo wytworzonej wartości towarów jest względnie niewielki. Wyeksponowania wymaga również fakt, że w latach 80. analizowane wskaźniki kształtowały się w poszczególnych krajach na zbliżonym poziomie, a niekiedy udziały w łącznym eksporcie były nawet niższe (np. Argentyna, Chiny, Kolumbia, Filipiny). Zarazem obserwujemy spadek udziału krajowej wartości dodanej w łącznym eksporcie. Jak wynika z prezentowanych w literaturze szacunków, odsetek eksportu brutto przypadający na krajową wartość dodaną zmniejszył się w latach 1995-2011 (w pkt proc.): w Kambodży o 24,1%, Korei Płd. o 19,4%, Turcji o 16,8%, w Wietnamie o 15,6%, Tajlandii 14,7%. Spadek ten zanotowano w zdecydowanej większości krajów rozwijających się. Oznacza on, iż coraz większą część eksportu brutto stanowi zagraniczna wartość dodana (*foreign value added*), czyli wartość wytworzona poza granicami kraju eksportującego dany wyrób [*Global Value Chains...* 2015, s. 27-28].

W efekcie oddziaływania wspomnianych wyżej zjawisk udział wartości dodanej w GDP w krajach rozwijających się, które specjalizują się w eksporcie surowców i żywności, jest paradoksalnie znacznie wyższa niż w przypadku krajów specjalizujących się w eksporcie dóbr przetworzonych, stanowiących ogniwo międzynarodowych sieci globalnych [*Trade and Industrial Policies...* 2014, s. 105].

W świetle przeprowadzonych rozważań pojawia się zatem wątpliwość, czy dywersyfikacja eksportu krajów rozwijających się w dotychczas realizowanej formie (tj. przekształcenie struktury eksportu i gospodarek w postaci rozwoju branż przemysłu przetwórczego stanowiących ogniwo globalnych sieci produkcyjnych) stanowi rzeczywiście formę „ucieczki” od pogarszających się *terms of trade*. Przedstawione wcześniej wyniki badań prezentowanych w literaturze i własne szacunki wyraźnie przeczą bowiem wysuwanej w tradycyjnej literaturze tezie.

Wątpliwości budzi również traktowanie uczestnictwa w globalnych sieciach produkcyjnych jako „szybkiej ścieżki” (*fast route*) do industrializacji całej gospodarki [*Trade and Industrial Policies...* 2014, s. 105].

Podsumowując rozważania, można więc stwierdzić, iż obecne miejsce krajów rozwijających się, o przemysłowej strukturze wywozu, nie różni się zasadniczo od zajmowanego w tradycyjnym podziale pracy. Korzyści ze wzrostu wydajności pracy i eksportu przechodzą bowiem – za pośrednictwem niskich cen eksportowych – w znacznym zakresie do krajów importujących, a więc w dużej części do krajów rozwiniętych gospodarczo⁴.

5. Uwagi końcowe

Problematyka MMTOT budzi już od dawna zainteresowanie, czego odzwierciedleniem jest dość bogata literatura na ten temat. Nabiera ona szczególnego znaczenia w obecnych warunkach, zwłaszcza w świetle coraz większej roli odgrywanej przez kraje rozwijające się w produkcji i eksporcie dóbr przetworzonych.

Prezentowane w opracowaniu wyniki własnych badań potwierdzają występowanie zjawiska pogarszania się MMTOT na niekorzyść krajów rozwijających się. Zjawisko to obserwujemy w przypadku grup towarowych zarówno o rosnących, jak i o obniżających się bezwzględnie cenach nominalnych w handlu zagranicznym.

Podstawowym czynnikiem determinującym występowanie powyższej tendencji jest miejsce zajmowane przez kraje rozwijające się w międzynarodowym podziale pracy. Kraje te eksportują wyroby pracochłonne, o niskiej zawartości postępu technicznego, produkowane na dużą skalę przez pracowników o niskich na ogół kwalifikacjach. Przypomina to ich miejsce, jakie zajmowały w tradycyjnym międzynarodowym podziale pracy.

Literatura

- Berge K., Crowe T., 1997, *The terms of trade facing South Korea with respect to its trade with LDCs and DMEs*, Oxford University Working Paper, no. 12.
- Chakraborty S., 2013, *Manufacture Exports of the Developing Countries and Their Terms of Trade vis-a-vis the Developed Countries: Is Industrialization of Developing Countries an "Escape Route" from Prebisch-Singer Hypothesis?*, http://courses.umass.edu/econ797arpollin/Manf_Manf_Tot.pdf (27.04.2013).
- Competition and Fallacy of Composition*, 2002, [w:] *Trade and Development Report*, UNCTAD, New York.
- Evolution in the Terms of Trade and Its Impact on Developing Countries*, 2005, [w:] *Trade and Development Report*, UNCTAD, New York.

⁴ W literaturze wskazuje się na przykład, że Chiny, realizując swój eksport po niższych cenach eksportowych, „poprawiają” *terms of trade* importerów, a pogarszają swoje warunki handlu [Robertson 2012, s. 4].

- Global Value Chains and South-South Trade*, 2015, UNCTAD, October.
- Keesing D.B., 1979, *World Trade and Output of Manufactures: Structural Trends and Developing Countries' Export*, World Bank Staff Working Paper, no. 316, The World Bank, Washington DC.
- Kindleberger Ch.P., 1956, *The Terms of Trade*, Cambridge Mass.
- Maizels A., 2000, *The Manufactures Terms of Trade of Developing Countries with the United States 1981-97*, Working Paper 36, Oxford University, Oxford, January.
- Maizels A., Palaskas T.B., Crowe T., 1998, *The Prebisch Singer Hypothesis Revisited*, [w:] *Development Economics and Policy*, red. D. Sapsford, I. Chen, Macmillan, London and Basingstoke.
- Mapping Global Value Chains: Intermediate Goods Trade and Structural Change in the World Economy*, 2010, IDOUN, Working Paper 05.
- Meyer J., 2003, *The Fallacy of Composition: A Review of the Literature*, UNCTAD, Discussion Paper, no. 166, February.
- Minford P., Rile J., Nowell E., 1997, *Trade technology and labor markets in the world economy 1970-1990*, Journal of Development Studies, no. 34 (2).
- Robertson P.E., 2012, *The Global Impact of China's Growth*, The University of Western Australia, Discussion Paper 13.13, January.
- Sakar P., Singer H.W., 1991, *Manufactured export of developing countries and their terms of trade since 1965*, World Development, no. 19.
- Starr S., 2014, *The chimera of global convergence*, New Left Review 87, May–June.
- Trade and Industrial Policies in an Evolving Global Governance Regime*, 2014, Trade and Development Report, UNCTAD, New York.
- United States Trade Prices and Dynamic Products*, 2002, Trade and Development Report, UNCTAD, New York.
- www.unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx (pobrane 10.02.2016).
- Zheng Z., Zhao Y., 2002, *China's Terms of Trade in Manufactures 1993-2000*, UNCTAD Discussion Papers, Geneva.
- Ziesmer T.H.W., 2010, *From Trends in Commodities and Manufactures to Country Terms of Trade*, UNU – Merit Working Paper Series, UN University, Maastricht.